

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Συνδρομή ἰτησία: Ἐν Ἑλλάδι σφ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ σφ. 20 — Αἱ συνδρομαὶ ἄρχονται ἀπὸ
1 Ἰανουαρίου ἐκάστη ἔτους καὶ εἶνε ἰτήσια. — Γραφεῖον Διευθ. Ἐπι τῆς λεωφ. Πανεπιστημίου 39.

16 Ἰουνίου 1885

Τόμος 10'

ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ ΕΝ Τῇ ΔΥΣΕΙ ΚΑΙ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΑΚΤΙΚΗΣ

Συνέχεια ἴδε σελ. 387.

Ζ'

Εἰς τῶν σπουδαιότερων, ἢ μᾶλλον ὁ πρῶτος καὶ σπουδαιότερος τῶν ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως ἀναφανέντων ἱστορικῶν, ὁ Παῦλος Ἰόβιος ἐπίσκοπος Νοκέρας¹⁾, κάλλιστα γνωρίσας τοὺς ἐν τῇ Δύσει πολεμοῦντας Στρατιώτας, γράφει ὅτι οἱ περιλάλητοι οὗτοι μισθοφόροι ὤφειλον τοὺς θριαμβοῦς τῶν εἰς τὴν διάσωσιν τῆς ὑπὸ πάντων τῶν ἄλλων ἔθνῶν παντελῶς ἀγνοουμένης παλαιᾶς τακτικῆς ἐπιστήμης. «*ut praeclare constet non omnino exoluisse equestris militiae disciplinam tantopere apud eas gentes antiquis scriptoribus celebratam.*» Ὄταν ἔγραφε ταῦτα ὁ Ἰόβιος οὐδὲν τῶν διασωθέντων τακτικῶν βιβλίων, πλὴν τοῦ περὶ ἰππικῆς τοῦ Ξενοφάντος, εἶχε διὰ τοῦ τύπου ἐκδοθῆ, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ φιλοπερίεργος ἐπίσκοπος ἤρυσθη τὴν εἶδησιν παρ' αὐτῶν τῶν Στρατιωτῶν, ἀφοῦ μάλιστα οἱ νεώτεροι κριτικοὶ θεωροῦσιν ὡς τὴν κυριωτέραν ἀρετὴν, ἢ κατ' ἄλλους κακίαν, τῶν ἱστορικῶν τοῦ Ἰοβίου, τὴν πρὸς τὰς ἐκθέσεις αὐτῶν τῶν δρώντων προσώπων πίστιν.

Τὴν πολεμικὴν τέχνην τῶν Στρατιωτῶν γινώσκομεν ἐκ παλαιῶν περιγραφῶν, καὶ τοῦ ἐν ἔτει 1634 δημοσιευθέντος κειμένου πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν, τῶν διαρκῶς ὑπηρετούντων ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Συγκρίνοντες τὴν στρατιωτικὴν ταύτην προπαίδειαν πρὸς τὰς διασωθείσας πολλὰς τῶν Βυζαντινῶν τακτικάς, οὐδεμίαν εὐρίσκομεν σχέσιν. Ἐνῶ

ἐν αὐτῇ τῇ ἑλληνικῇ τακτικῇ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου τὰ στρατιωτικὰ προστάγματα ἀπαγγέλλονται ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ, ὡς *tor-na, move, verte, ad conto clina* κλπ., ἐνῶ ἡ τακτικὴ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ῥητῶς σημειοῖ ὅτι τὰ παρ' Ἀρριανῶν φερόμενα κελεύσματα εἶχον περιπέσει εἰς ἀχρηστίαν¹⁾, αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ ἐν τῷ βυζαντινῷ κειμένῳ ἐκλατινισμένα, ἢ ὡς ἀχρηστα καὶ ἀσαφῆ θεωρούμενα ἑλληνικὰ προστάγματα ἀποτελοῦσι τὴν βᾶσιν τῆς ἐκπαίδευσως τῶν ἡμετέρων Στρατιωτῶν, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς ἐξῆς ἀντιπαραβολῆς:

Ἄρριανος τέχνη τακτικὴ
§ 32.

σίγα· κάθες τὰ δόρατα· τήρει
τὰ διαστήματα.

Μέθοδοι καὶ παραγγέλ-
ματα, 1634 σ. 4.

σταθῆτε· στήσετε ταῖς πίκαις
εἰς τὴν γῆν· πιάσετε ταῖς ἀ-
ναμσάδαίς σας· σιωπήσετε.

Καὶ ἐπὶ τῶν ἀρματωλικῶν δὲ χρόνων τὰ διασωθέντα προστάγματα ἀπαγγέλλονται ἐν καθαρᾷ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, πλὴν τοῦ τουρκικῶς λεγομένου *γιουρούσι*, ἀλλὰ καὶ ἡ λέξις αὕτη ἀπαντᾷ οὐχὶ ὡς πρόσταγμα, ἀλλ' ὡς ἀπλή δῆλωσις τῆς ἐφόδου, λεγομένης ἐν πρόσταγματι «ἀπάνω τους! πάρτε τους!»

Ἄλλ' ἂν ἡ πολεμικὴ τέχνη τῶν Στρατιωτῶν οὐδεμίαν ἔχη σχέσιν πρὸς τὰς αὐτοκρατορικὰς τακτικάς, σχετίζεται ὅμως στενώτατα πρὸς μίαν τοῦτων, προελθούσαν ἐκ τοῦ αὐτοῦ κέντρου πρὸς ὃ συνδέονται οὐ μόνον οἱ παλαιοὶ καὶ νεώτεροι Στρατιῶται, ἀλλὰ καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς ἀρματωλοὶ καὶ τὰ δημοτικὰ ἄσματα, πρὸς τοὺς λεγομένους Ἀκρίτας.

Πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐπίσημοι τῶν Βυζαντινῶν τακτικάί, τὰς ὁποίας ὠνόμασα αὐτοκρατορικὰς, ὡς συντεταγμένας ὑπ' αὐτῶν τῶν αὐτοκρατόρων, δὲν διειρηθήσαν ἐν τῷ στρατῷ ἀπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων κατ' ἀδιάκοπον παράδοσιν, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους ἐποχάς· ἐκταφεῖσαι οὕτως εἰπεῖν ἐκ τῶν βιβλιοθηκῶν ἐφηρμόθησαν ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς γυμνασίοις. Ἡ μεγάλη τῶν Γότθων εἰσβολὴ παρέλυσεν ἐντελῶς καὶ ἀπρηχαιώ-

¹⁾ Παρὰ τοῖς Ἱταλοῖς φέρεται τὰ πρωτεῖα ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστοριογραφίᾳ ὁ Guicciardini· ἀλλ' οὗτος ἔγραψεν εἰδικὴν ἱστορίαν τῆς Ἱταλίας, ὃ δὲ Ἰόβιος καθολικὴν, καὶ νῦν εἶτι θεωρουμένην ὡς τὴν μόνην σπουδαίαν πηγὴν τῶν ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀνατολῇ τότε συμβάντων.

¹⁾ «Τὰ δὲ προστάγματα ἄγε τὰ ὄπλα, σίγα καὶ πρόσεχε τῷ παραγγελλομένῳ, ἄνω τὰ δόρατα, κάθες τὰ δόρατα, τήρει τὰ διαστήματα... ἀλλὰ ταῦτα διὰ τὸ ἀσαφὲς καὶ τὴν ἀχρηστίαν τῶς παρεῖομεν.» Λέοντος Τακτικά, VII, 88.

σε τὴν τῶς ἐπικρατοῦσαν στρατιωτικὴν ἐπιστήμην τῶν Ῥωμαίων, νέα δὲ πολεμικὰ ἤθη ἐπεκράτησαν μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου τοῦ Α', ὅστις πρῶτος ἐπανάγαγε τὸν βυζαντινὸν στρατὸν ἐν τῇ παλαιᾷ τάξει, δημιουργήσας ἐκ τοῦ βαρβαρικοῦ χάους τὰς περιαλλήτους ἐκείνας στρατιάς, δι' ὧν ἐθριάμβευσεν ὕστερον ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν Ἀσίᾳ, Εὐρώπῃ καὶ Ἀφρικῇ. Τότε ἀνεωθήκαί ἡ παλαιὰ τακτικὴ, ἣτις περιελθούσα ἡμῖν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὑπάτου Οὐρβικίου, φημιζέται ὡς αὐτὴ ἡ ἄλλοτε δοξάσασα τὰ Ῥωμαϊκὰ ὄπλα ἐπὶ Ἀδριανοῦ, καθὰ λέγει τὸ εἰς αὐτὴν ἐπίγραμμα:

Ἦν πάρος Ἀδριανὸς μὲν ἀνὰ ἔχεν ἐν πολέμοισι,
κρύψε δ' ἀεργίῃ χρόνον ἀσπετον ἐγγύθι λήθης,
ἀλλ' ὑπὸ καρτερῆγερος Ἀναστασίου βασιλῆος
ἤλυθον ἐς φάος αὐτίς, ἵνα στρατιῆσιν ἀρήξω.

Ἐκτοτε μέχρις Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ ἡ αὐτὴ τακτικὴ τέχνη διαφοροτρόπως ἀλλοιομένη, μένει ὡς ὁ ἐπίσημος κώδιξ τῆς στρατιωτικῆς ἐκπαίδευσως.

Παρὰ τὰς αὐτοκρατορικὰς ὁμῶς τακτικάς, τὰς ὅπωςδὴποτε διασωζούσας τὸν παλαιὸν Ῥωμαϊκὸν τύπον, ἀπὸ τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος, παρουσιάζεται καὶ ἕτερα, ἡ ἐπ' ὀνόματι Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ ¹⁾, ἣτις οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσα πρὸς ἐκείνας εἶνε τὸ μόνον πρωτότυπον σύγγραμμα τῆς βυζαντινῆς στρατηγικῆς. Ἡ τακτικὴ αὕτη ἐφαρμοζομένη ἰδίᾳ εἰς τοὺς κατὰ τῶν Ἀράβων πολέμους ἐν ταῖς κλεισούραις τοῦ Ταύρου φέρει τὸν τίτλον «περὶ παραδρομῆς πολέμου», ὅστις ἀκριβῶς ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν ἡμέτερον κλεφτοπόλεμον, διότι παραδρομὴ ἐλέγετο τότε ἡ ἐνέδρα, ἥτοι ἡ ἐκφραστικώτερον ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἀρματωλῶν λεγομένη *χωσιὰ*, ἢ *καρτέρι*.

Αἱ δύο αὗται λέξεις μὲ σῦρουσιν εἰς μικρὰν γλωσσολογικὴν παρέκκασιν, ἣτις ὁμῶς δὲν εἶνε ἀτρεχτός πρὸς τὸ θέμα, ἀφοῦ πρόκειται περὶ τοῦ ἐτύμου τῶν κυριωτέρων ὄρων τῆς Στρατιωτικῆς τακτικῆς.

Ἄγνοῶ πῶς στηριζόμενοι γλωσσολόγοι τινὲς διειδικοῦσι τὴν μὲν *χωσιὰν* ὡς σλαβικὴν λέξιν, τὸ δὲ *καρτέρι* ὡς βάρβαρον· ἀμφότεραι αἱ λέξεις εἶνε ἐλληνικώταται· ἡ *χωσιὰ* παράγεται ἐκ τοῦ ἀρχαίου ῥήματος χώννυμι, χωννύω, τοῦ χώνω τοῦ ἡμετέρου λαοῦ, σημαίνοντος κρύπτω, καλύπτω, σκεπάζω· τὸ ἐπίρρημα κρύβδην καλεῖ ὁ λαὸς *χωστὰ*, καὶ *σκεπά*, καὶ γενικώτερον κρυφτὰ καὶ σκεπαστὰ· ἡ ἀρματωλικὴ *χωσιὰ* σημαίνει τὴν ἐνέδραν, λεγομένην καὶ ἔγχρυμμα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων Ἑλλήνων. Ἐκ τῆς *χωσιᾶς* ταύτης ἐμορφώθη ὁ ἐν ταῖς βυζαντιναῖς τα-

κτικαῖς λεγόμενος *χωσιάριος* στρατιώτης, δηλ. ὁ ἐνέδρος. Ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος τακτικῇ ἡ ὑπὸ τοῦ ἐλαφροῦ ἵππικοῦ ἐκτελουμένη ἐνέδρα ὀνομάζεται *σάκα*, ἢ *τσάκα* τοῦ ἡμετέρου λαοῦ = παγίς, (ἀρχ. *σάγη*)· ἐκ τῆς λέξεως ταύτης παράγονται οἱ *Τσακονες*, οὐδὲν ἄλλο ὄντες ἢ *χωσιάριοι* = *παγιδευταί*, ἐνέδροι· περὶ τούτων πολλὰ εἶπον ἐν προλεγομένοις τοῦ Δ' τόμου τῶν Μνημείων. Εἶνε γνωστὸν ὅτι παρὰ τοῖς εὐρωπαϊκοῖς στρατοῖς διατηρεῖται ἐτι ὁ *Χουσάρος*, *Hussard*. Ἐπειδὴ τοιοῦτους ἐλαφροὺς ἵππεῖς ἀνέδειξεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ Οὐγγαρία, οἱ πατριῶται *μαγυάριοι* ἐπλασαν τὸν ἀστειὸν μῦθον, ὅτι ἡ λέξις *χουσάρος* εἶνε οὐγγρικὴ, παραγομένη ἐκ τῆς λέξεως *husz* = εἴκοσι, διότι δῆθεν ὁ βασιλεὺς Ματθαῖος Κορβίνος (1458) πρῶτος ἐστρατολόγησε τοιοῦτους ἵππεῖς, λαθῶν ἐκ τῶν χωρικῶν τὸν εἰκοστὸν ἀριθμὸν, *husz-ār*. Πολλὰς ὁμῶς ἑκατονταετηρίδας πρὸ τοῦ Κορβίνου αἱ βυζαντιναὶ τακτικαὶ ὀνομάζουσι τοὺς *χωσαρίους*, ὀρίζουσαι οὕτω τὴν ἀποστολὴν τῶν «ἔστωσαν δὲ καὶ *χωσάριοι* πλεῖστοι καὶ ἐπιτήδειοι... καὶ συνεχῶς ἄλλοι ἀλλαχόθι τῆς χώρας εἰσέτιψαν πρὸς τὸ αἰχμαλωτίζειν ἀνθρώπους, ἵνα δι' αὐτῶν ἀκριβῶς αἱ τῶν πολεμίων ἀναδιδάσκωνται βουλαί ¹⁾». Ὁ *Graux* καλῶς μεταφράζων τοὺς *χωσαρίους* τούτους, *eclaireurs*, ἡμαρτημένως θεωρεῖ τὴν λέξιν παρεφθαρμένην ἐκ τοῦ *κουσάρος*· ὅτι ὁ *χωσάριος* εἶνε λέξις καθαρὰ ἐλληνικὴ ῥητῶς τὸ λέγουσιν αἱ προειρημένοι τακτικαί, σημειοῦσαι ὅτι τοὺς ὑπὸ τῶν Δυτικῶν (κατοίκων τῆς Ἑλλάδος) οὕτω λεγομένους *χωσαρίους*, οἱ Ἀνατολικοὶ (κάτοικοι Ἀσίας) ἀποκαλοῦσι *τραπεζίτας*, *τασιναρίους* ἢ *τασινάκια*. Ἡ τελευταία λέξις ἡμαρτημένως σημειοῦμένη ὡς Ἀρμενικὴ, φαίνεται μᾶλλον παλαιὰ *τουρική*, διότι καὶ νῦν ἐτι οἱ Τούρκοι λέγουσι τὸν κατάσκοπον, *τσασούς*, *τσασούδ*, *τσασίτ*. Πρὸς τὰ *τασινάκια* τῶν Βυζαντινῶν ἀντιστοιχεῖ ὁ ἐτι καὶ νῦν ὑπὸ τοῦ λαοῦ λεγόμενος *τσασίτης* = *κατάσκοπος*. Ἐπειδὴ δὲ περὶ *χουσαρίων* ὁ λόγος, σημειοῦμεν ὅτι καὶ ἑτέρας λέξεως τοῦ στρατιωτικοῦ λεξικοῦ δύναται ν' ἀναζητηθῇ ἡ ἀμφισβητούμενη ἐτυμολογία, τοῦ Δραγόνου, *dragon*, εἰς τὰς στρατιωτικὰς παραδόσεις τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἄγνοῶ πῶς ὁ λόγιος ἱστορικὸς τοῦ γαλλικοῦ ἵππικοῦ, στρατηγὸς *Susane*, δέχεται τὴν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ *tragen* ἐτυμολογίαν τοῦ *δραγόνου*, ἐνῶ ἄλλοι λογιώτεροι τούτου, ὡς ὁ *Rich* καὶ ὁ *Littre* προτείνουσιν ὡς πιθανωτέραν τὴν ἐκ τοῦ λατινικοῦ *draco*, *dracconarius*, παραγωγὴν, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ *Susane*

¹⁾ Τῆς τακτικῆς ταύτης ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Χάξε 25 κεφάλαια ἐν τέλει Δέοντος Διακόνου, ἕτερα δὲ ἀποσπάσματα ὑπὸ *Graux* ἐν τῷ *Annuaire des Etudes Grecques* (τόμ. Θ'), μένουσι δ' ἐτι καὶ ἄλλα κεφάλαια ἀνέκδοτα.

¹⁾ Τὸ αὐτὸ ἔργον ἐξετέλεον καὶ οἱ ἡμέτεροι Στρατιῶται «*De cavali leggeri* (Στρατιωτῶν) erano molte squadre, le quali scorrendo or qua or là, riportavano ai capitani ciò che si faceva nel paese d'intorno», γράφει τῇ 18 Μαΐου 1509 ὁ *Luigi da Porto* (Lettere).

προηγούμενως ἐδέχθη τὴν τοιαύτην ἔτυμολογίαν¹⁾. Τὴν ἐκ τοῦ δράκοντος παραγωγὴν τοῦ δραγόνου ἐνισχύουσι καὶ τὰ δημοτικὰ ἡμῶν ἄσματα, μνημονεύοντα εἶδος Στρατιωτῶν οὕτω καλουμένων, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ ἐξῆς ἀρχαίου ἔσματος τῶν ἐν Πόντῳ Ἑλλήνων:

Ἄπ' τὸν βασιλείαν χαρτὴν ἔρθεν—Δράκοι, δρακοντοπούλα,
Δράκοι καὶ δρακοντόπουλα, Ῥωμαϊκά παλληκάρια,
ὡστ' ἴτε τὰ λωρίτσια σας, κρεμᾶστε τὰ σπαθία,
δράκοι καὶ παλληκάρια μου καὶ πάρτε τὰ ράχια.
δράκοι μ' ν' ἀκούγω μίαν λαλίαν, Ἑλληνικὴν λαλίαν²⁾

Ἄλλ' ἢ περὶ χουσάρων καὶ δραγόνων παρέκ-
βασίς μᾶς ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τοῦ καρτέρι ὥστε
πρέπει νὰ ἐκπληρώσωμεν καὶ τὴν περὶ τοῦ ἐτύ-
μου τῆς λέξεως ταύτης ὑπόσχεσιν.

Ὁ Ἀρνόλδος Πάσσωβ ἐπιτυχῶς ἔτυμολογή-
σας τὸ καρτέρι ἐκ τοῦ ῥήματος καρτερῶ, ἀπέτυ-
χεν ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει τῆς λέξεως, de-
fensio = ὑπεράσπισις. Τὸ σημερινὸν ῥῆμα καρ-
τερῶ, ἀποβαλὸν τὴν παλαιὰν σημασίαν, σημαί-
νει περιμένω, τὸ δὲ περιμένω καὶ παραμένω ἐσή-
μαινον παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς τὸ ἐνεδρεύω, καὶ ἡ
παρμονὴ τὴν ἐνέδραν καὶ τὸν ἐνεδρον στρατιω-
την. Ὁ λαὸς λέγει ἔτι παραμονεύω καὶ παραμο-
νεύω ἐν τῇ καθαρῷ σημασίᾳ τοῦ ἐνεδρεύω. Κατὰ
τὴν ἡμετέραν τακτικὴν οἱ ἐν τῇ ἐνέδρᾳ τασσό-
μενοι στρατιῶται ὤφειλον νὰ παραμείνωσιν ἢ καρ-
τερήσωσιν ἐπὶ δέκα καὶ πέντε ἡμέρας, μεθ' ἃς
ἀντικαθίσταντο ὑπ' ἄλλων: «καρτερεῖν δὲ αὐ-
τοὺς ἡμέρας πεντεκαίδεκα ἐν τῇ τῶν ὕδων φυ-
λακῇ, ἐπιφερομένους καὶ τὴν διαρκούσαν αὐτοῖς
τροφὴν τῶν αὐτῶν ἡμερῶν.» Ἀκίνητοι, οὐδὲ
πρὸς ὕδρευσιν δυνάμενοι νὰ μετακινήθωσιν, ἀνε-
μενον ἐν τῇ χωσίᾳ τὸν ἐχθρὸν ὡς ἀετοί, ἵνα τῷ
ἐπιτεθῶσιν ἐξ ἀπροόπτου. Ἐντεῦθεν ἐννοεῖται ὅτι
ἡ ἐνέδρα δὲν ἦτο εὐκόλον πρᾶγμα, καὶ μόνοι οἱ
καρτερικοὶ ἄνδρες ἠδύνατο νὰ ἐγκαρτερήσωσιν
ἐν τοιαύτῃ πολυήμερῳ ἀκινήσι. Τὸ εἶδος τοῦτο
τῆς ἐνέδρας ἐπικρατεῖ καὶ παρὰ τοῖς ἀπελάταις
ἢ κλέφταις τῆς Ἰ' ἑκατονταετηρίδος, τὸ δὲ καρ-
τέρι ἦτο ἡ πρώτη σπουδαία δοκιμασία παντός
μαθητευομένου ἀπελάτου. "Ὅταν ὁ Βασίλειος Δι-
γενῆς προσῆλθεν εἰς τὸν Φιλόππατον ζητῶν ἵνα
καταταχθῇ ἐν τῇ συμμορίᾳ του, ὁ γέρον λή-
σταρχος τῷ λέγει:

Ἄν καυχήθῃς, νεώτερε, νὰ γίνῃς ἀπελάτης,
τὴν ράβδον ταύτην ἔπαρε καὶ κάτελθε εἰς βίγλαν,
καὶ ἂν νηστεύσαι δύνασαι ἡμέρας δεκαπέντε,
μὴδ' ὕπνον εἰς τὰ βλέφαρα λάβῃς τῶν ὀφθαλμῶν σου,
καὶ μετὰ ταῦτα ἀπέλθῃς λέοντας νὰ σκοτώσῃς,
κ' ἐκείνων τὰ δερμάτια ἂν φέρῃς ἐδῶ πάντα,
[καὶ] ὅταν περνοῦν οἱ ἄρχοντες μετὰ πολλοῦ τοῦ πλήθους,

ἔχοντες νύμφην καὶ γαμβρόν, νὰ ἔμβῃς εἰς τὴν μέσην,
νὰ πάρῃς νύμφην καὶ γαμβρόν ἐνθάδε νὰ ἐλθῃτε,
τότε πληροφορήθητι νὰ γίνῃς ἀπελάτης.

Εἰς ὁμοίας σκληραγωγίας, ἐξετίθεντο καὶ οἱ
δόκιμοι τῶν ἀρματωλικῶν χρόνων, καὶ ἂν δὲν
ἐπαρουσίαζον δορὰς λεόντων εἰς ἀρχηγόν, οὐδὲν
ἦττον ὤφειλον νὰ ὑποστῶσιν ἀγογγύστως καὶ
πεῖναν καὶ δίψαν καὶ ψυχὸς καὶ καύσωνα, καρ-
τεροῦντες ἐν τῇ τεταγμένῃ θέσει. Τὸ ἐν Στερεῶ
Ἑλλάδι συχνάκις ἀκούομενον ῥητὸν «τὸ καλὸ τὸ
παλληκάρι ἔς τὸ καρτέρι φαίνεται» ἐκφραστικώ-
τατα χαρακτηρίζει τὴν ἐνέδραν, ἢ καρτέρι, ὡς
ἔργον ἐξαιρετικῆς καρτερίας.

Ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτο-
κράτορος Νικηφόρου Φωκᾶ τακτικὴν. Ἐκ τοῦ
προοιμίου δηλοῦται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν συνέ-
ταξεν, ἀλλ' ἐσχεδίασε τὸ σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον
ἀληθῶς συνετάχθη ὑπὸ λογίου στρατιωτικοῦ, εἰς
ὃν ὁ Φωκᾶς παρέδωκε τὸ σχεδιάσμα του μετὰ τὴν
ἐντολὴν «καθ' ὅσον οἶόν τε ἀκριβῶς περὶ αὐτῆς
συγγράψαι καὶ παραδοῦναι τοῖς μεθεξῆς.» Ἐν
τοιαύτῃ περιπτώσει δυνάμεθα νὰ ὑποπτευθῶμεν
μήπως τὸ πρωτότυπον γραφὴν ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ ἐν
τῇ καθομιλουμένη στρατιωτικῇ γλώσσῃ, μετε-
φράσθη ἐν τῇ λεγομένῃ λογίᾳ, ἥτοι νεκρᾷ, ὡς
τοῦτο δυστυχῶς συνέβη καὶ ἐπὶ πολλῶν ἄλλων
βυζαντινῶν συγγραμμάτων³⁾. Θεωρῶ μάλιστα
ζήτημα ἂν καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ συνέταξε τὸ
πρωτότυπον, ἀφοῦ ὁ συγγραφεὺς ὁμολογεῖ ὅτι ἡ
ἐν λόγῳ τακτικῇ, κατὰ καιροὺς ἀφανισθεῖσα, ἀ-
νενεώθη ὑπὸ διαφόρων στρατηγῶν, παλαιῶν καὶ
νεωτέρων, ἐπὶ τέλους δὲ ὑπὸ Βάρδα καὶ Λέοντος
Φωκᾶ, πατρὸς καὶ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος
Νικηφόρου. Ἀλλὰ πῶς ἠδύνατο νὰ γίνη τοιαύτη
ἀνανέωσις τέχνης ἠφανισμένης, ἄνευ γραπτῶ
μνημείου; κατωτέρω θ' ἀναφέρωμεν παλαιὰς τα-
κτικὰς σχετιζόμενας πρὸς τὴν «παραδρομὴν».

Ἄν τὸ βιβλίον εἶχεν ἀπλὴν φιλολογικὴν ἀξίαν,
δικαίως οἱ ἀναγνώσται τῆς «Ἐστίας» θὰ κατεδι-
καζον ὡς μακρολογίαν πᾶσαν περὶ αὐτοῦ λεπτο-
λογίαν· ἀλλὰ τοῦτο τὰ μέγιστα ἐνδιαφέρει τὴν
ἐλληνικὴν ἱστορίαν, διότι εἶνε ἴσα ἴσα αὐτὴ ἡ
μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τῶν ἀρματωλῶν
καὶ τῶν κλεφτῶν κατὰ παράδοσιν διασωθεῖσα
τακτικὴ τέχνη· ἄνευ δὲ τῆς γνώσεως ταύτης
ἀδύνατον νὰ νοήσωμεν τὸν βίον καὶ τοὺς κατὰ
τῶν Τούρκων ἐπιτυχεῖς ἀγῶνας τῆς ἐλληνικῆς
φυλῆς. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει τὸ ἐθνικὸν
διαφέρον καθιστᾷ ἀνεκτὴν καὶ τὴν πλέον μακρὰν
λεπτολογίαν.

Τὸ βιβλίον, καὶ τοι ἐπιγραφόμενον «περὶ πα-
ραδρομῆς πολέμου», ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ
καταλληλότερον «Ἀκριτικὴ τακτικὴ», διότι
χάριν τῶν λεγομένων ἀκριτικῶν θεμάτων συνε-

¹⁾ Histoire de la cavalerie Française par le gé-
néral Susane. Paris 1874, τόμ. β' σελ. 272—3. Παράβ. καὶ
τόμ. Α', σελ. 74.

²⁾ Σίβ. Ἰωαννίδου, Ἱστορία Τραπεζοῦντος, σελ. 286.
Ἄρακοι ἐν τοῖς ἄσμασιν εἶνε οἱ Ἑλληνες πολεμισταί.

³⁾ Περὶ τούτων βλέπε προλεγόμενα ἐκτοῦ τόμου Μεσαι-
ωνικῆς Βιβλιοθήκης.

τάχθη, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ προομίου τοῦ δευτέρου κεφαλαίου: «τοὺς τῶν μεγάλων καὶ ἀκριτικῶν θεμάτων τὴν πρόνοιαν ἀναδεχομένους, καὶ ὑπὸ τὴν αὐτῶν ἐπικράτειαν τὰς κλεισούρας ἔχοντας, πάση μηχανῇ καὶ προθέσει καὶ ἀγρύπνῳ ἐπιμελείᾳ προσήκει σπουδάζειν καὶ ἀγωνίζεσθαι τὰς τῶν Ῥωμαίων χώρας διαφυλάττειν τῆς τῶν πολεμίων ἐπιδρομῆς ἀσινεῖς καὶ ἀνεπηρέαστους, βιγλάτορας ἐπιστῶντας ῥωμαλέους καὶ ἐπιτηδείους, καὶ τὰς ὁδοὺς εἰς ἄκρον ἐπισταμένους.» Παρέθηκα ἐπιτήδες ὄλην ταύτην τὴν παράγραφον, διότι ἐν τῷ ὅρισμῳ τῆς δικαιοδοσίας καὶ τῶν πρὸς τὸ κράτος ὑποχρεώσεων τῶν ἀκριτῶν, οἱ ἐνθυμούμενοι ἔτι τοὺς ἡμετέρους ἀρματωλοὺς εὐκόλως ἀνευρίσκουσι τοῦτους. Τίνες ἦσαν οἱ ἀκριταὶ οὗτοι, οἱ ὡς ἀνεξάρτητοι ἡγεμονίσκοι ἀναγνωρίζομενοι, ἐπὶ τῇ ὑποχρεώσει νὰ προασπίζωσι τὰς βασιλικὰς χώρας, θέλομεν εἰπεῖν τινα προσεχῶς ὅσοι γνωρίζουσι τὴν ἐποποιίαν τοῦ Διγενῆ Ἀκριτά ἠξέουρουσιν ὅτι ὁ ἀπελάτης ἔχει πρὸς τὸν ἀκριτὰν τὴν αὐτὴν σχέσιν, ὡς καὶ ὁ κλέφτης πρὸς τὸν ἀρματωλόν. Εἰς τὰ ἀνωτέρω περὶ καρτερίου σημειωθέντα παρετέθησαν στίχοι τινες ἐκ τοῦ ποιήματος τούτου, ἐν οἷς εἶδομεν ὅτι καὶ παρὰ τοῖς ἀπελάταις ἐπεκράτει ἡ αὐτὴ περὶ ἐνέδρας τάξις, μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δεκαπέντε ἡμερῶν. Ἔτερα προφανῆ ἔχνη ἀκριτικῆς ἐπιρροῆς ἐπὶ τῆς ἐν λόγῳ τακτικῆς εἶνε αἱ λέξεις *πρόνοια* καὶ *προσοῦμαι*, αἵτινες ἔχουσι καθαρὰν τιμαριωτικὴν σημασίαν, ὡς θὰ εἴπωμεν κατωτέρω, καὶ ἔτεραι, ἑλληνικαὶ μὲν, πλὴν παρὰ μόνους τοὺς τότε ἀκριταὺς διασωζόμεναι, ὡς ἡ *ἀτραπός*: «εἰ δὲ καὶ ἑτέρας ὁδοὺς λέγεται εἶνε..., ἅς οἱ ἀκριταὶ ἀτραποὺς καλοῦσι.»

Πρὸ μικροῦ ἐξεφράσαμεν τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ἡ ἀκριτικὴ αὕτη τακτικὴ εἶνε πολὺ παλαιότερα τῶν Φωκάδων, ἀφοῦ βλέπομεν τοὺς περὶ τὸν Βελισάριον Στρατιώτας διὰ τῆς τακτικῆς ταύτης καταστρέφοντας τοὺς δηοῦντας τὴν Θράκην Οὐνοὺς (559)⁴⁾, καὶ τὸν αὐτοκράτορα Μαυρικίον συνιστῶντα τὴν ἐνέδραν ἐν τοῖς κατὰ τῶν Ἀβάρων πολέμοις. Ἀλλὰ καὶ εἰς παλαιότερον σύγγραμμα, τοὺς λεγομένους Κεστούς τοῦ Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ ἀπαντῶσι πολλὰ κεφάλαια στενωῶς σχετιζόμενα πρὸς τὴν «Παραδρομὴν». Περὶ τῶν Κεστῶν θὰ λαλήσωμεν παρακατιόντες.

Εἶνε ἀληθές ὅτι ἐν ἔτει 950 ὁ Βάρδας Φωκάς ἐπιτυχῶς ἐφήρμοσε τὴν παραδρομὴν κατὰ τῶν ἐν Κιλικίᾳ Ἀράβων· ἐπίσης ὁμοῦς ἀληθεύει ὅτι καὶ

οἱ ἀπελάται αὐτὴν καὶ μόνην ἐπετηδεύοντο πρὶν καταπονηθῶσι καὶ ὑποταχθῶσιν εἰς τὸν ἔτι ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀδόμενον Διγενῆ Ἀκριτὰν. Εἶνε λοιπὸν πολὺ πιθανόν, ἢ μᾶλλον βέβαιον, ὅτι ἀπὸ τὸν Διγενῆ τοῦτον ἐδιδάχθη ταύτην ὁ Βάρδας. Ὅστις ἀνέγνω τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Ἀκριτικὴν ἐποποιίαν δὲν ἐλησμόνησεν ὅτι ὁ Διγενὴς οὗτος διωρίσθη ὑπὸ Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ στρατάρχης (δομέστικος) τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ὅτι ὑπὸ τοῦτον ὑπῆρέτησε καὶ ὁ Βάρδας Φωκάς, ὁ ἐν ἔτει 942 διαδεχθεὶς ἐκείνον ἐν τῇ στραταρχίᾳ. Ἀκόμη ὁ λαὸς ψάλλει τὰς μεταξὺ τῶν Φωκάδων διενέξεις τοῦ Διγενῆ, ὅστις ὠχυρωμένος ἐν τῇ ἄκρᾳ του περιφρονεῖ καὶ Φωκάδες καὶ αὐτὸν τὸν εὐνοοῦντα τοῦτους Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον.

Ἐβῆκε, διαλαλήθηκε, κανέναν δὲν φοβᾶται,
οὔτε τὸν Βάρδα τὸν Φωκά, οὔτε τὸν Νικηφόρο,
κ' ἂν εἶν' καὶ δίκῃρος πόλεμος οὔτε τὸν Κωνσταντῖνον.

Ἐνῶ ὁ ἀνώνυμος συντάκτης τῆς Παραδρομῆς ἐπιδαψιλεύει σωρὸν ἐπαίνων εἰς τὸν Βάρδα, ὁ Κεδρηνός, ἢ μᾶλλον ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἀντιγραφόμενος Σκυλίτσης, γράφει ὅτι ὁ νέος δομέστικος τῆς Ἀνατολῆς «οὐδὲν ὅ,τι καὶ λόγου ἄξιον ἀπειργάσατο.» Περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Βάρδα, Λέοντος τοῦ Φωκά, ἐφαρμογῆς τῆς αὐτῆς τακτικῆς ἐν Κιλικίᾳ ἀξιολόγους εἰδήσεις μεταδίδει ἡμῖν Λέων ὁ Διάκονος, διασώσας καὶ τὴν περιέργον τοῦτου δημηγορίαν πρὸς τὸν στρατόν, ἐν ἣ ὁ στρατηγὸς δικαιολογῶν τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ κλεφτοπολέμου μεταχειρίζεται τὰ αὐτὰ σχεδὸν ἐπιχειρήματα καὶ φράσεις, δι' ὧν συνιστᾷ τὴν πραγματείαν ὁ ἀνώνυμος συντάκτης. Τὰς αὐτὰς περίπου φράσεις εὐρίσκομεν καὶ ἐν τῇ δημηγορίᾳ τοῦ Βελισαρίου κατὰ τὴν προμνημοευθεῖσαν ἐν Μελαντιάδι μάχην, καὶ ἐν τῷ Στρατηγικῷ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου, πράγματα ἀποδεικνύοντα ὅτι καὶ παλαιὸν κείμενον ἐσώζετο, καὶ πρὸ πάντων ὅτι ἡ ἑλληνικὴ αὕτη τακτικὴ σπουδαίως προσέκρουε πρὸς τὰς λεγομένας ῥωμαϊκὰς τακτικὰς, τὰς ὁποίας τοσάκις προσεπάθησαν οἱ Βυζαντινοὶ νὰ ἐπιβάλωσιν ἐν τῷ στρατῷ. Ἡ κατὰ τῆς τακτικῆς ταύτης καταφορὰ τῶν Ῥωμαϊζόντων καταφαίνεται ἐν τῇ διηγήσει τοῦ Ἀγαθίου ὁ Ἀνατολίτης οὗτος ψευδο-Ῥωμηνὸς ἔγραψε καὶ ἐπιγράμματα, ἐν οἷς ψάλλον τοὺς Τρῶας χαιρεκακεῖ ὅτι ἡ Ἑλλάς δουλεῖ ὑπὸ τοὺς ἐκδικητὰς τοῦ Αἰνείου, δηλαδὴ τοὺς Ῥωμηνούς τοῦ Βυζαντίου! Διὰ μακρῶν περιγράφων τὴν ἐν Μελαντιάδι μάχην σώπτει τοὺς μετὰ τοῦ Βελισαρίου πολεμήσαντας Στρατιώτας, ἐπὶ τῷ παραδόξῳ λόγῳ ὅτι ὀλιγάριθμοι ὄντες ἠφάνισαν δι' ἐνέδρας τὰ σμήνη τῶν Κουτρουγούρων, καὶ διότι ὀλίγοι ὄντες εἶχον μεγάλην ἰδέαν περὶ τῆς ἀξίας των: «καὶ τοιοῦτω φρονήματι ἐνεπιμπλαντο, ὅποιφ δὴ πάλαι φασὶ τοὺς ἀμφὶ Λεωνίδα Λακεδαιμονί-

⁴⁾ Ἀγαθίας, σελ. 372—382, ἐκδ. Λειψίας. Τούτους ἀποκαλῶν σχολαρίους ὁ ἱστορικός, θεωρεῖ ἐπεισάκτους ἐν ταῖς σχολαῖς, ἥτοι τοῖς στρατιωτικοῖς καταλόγοις· οἱ φουστανελάδες (φαιδροεῖμοες) οὗτοι σχολάριοι εἶνε οἱ ὕστερον λεγόμενοι Παραμοναί, ἔργον ἔχοντες «ἐς τὸ διημερεῦεν τε καὶ διανυκτερεῦεν ἐν τῇ αὐλῇ.» Περὶ τῆς σχέσεως τῶν Παραμονῶν πρὸς τοὺς Τσακῶνας, Μαρδαίτας καὶ Στρατιώτας βλέπε πρόλογον Δ' τόμου Μνημείων.

ους ἐν Θερμοπύλαις... ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν πανωλεθρία διεφθάρησαν... οἱ δὲ ἀμφὶ Βελισάριον Ῥωμαῖοι παρρησίᾳ μὲν ἐχρῶντο Λακωνικῇ, πάντας δὲ τοὺς πολεμίους ἐτρέψαντο ἀνὰ κράτος, καὶ πλείστους ὅσους διεχειρίσαντο, οὐδὲν αὐτοὶ ἄχαρι πρὸς αὐτῶν ὅτι καὶ λόγου ἄξιον πεπονθότες». «Ὡστε κατὰ τὸν πρωτότυπον τῦτον ἱστορικὸν οἱ νικηταὶ τῆς Μελαντιάδος καὶ ἐλευθερωταὶ τῆς Θράκης, καὶ αὐτῆς τῆς ἀπειλούμενης Πόλεως ὤφειλον νὰ διαφθαρήσι πανωλεθρία, ἵνα ἀποδείξωσιν ὅτι ἦσαν ἀληθεῖς Λακεδαιμόνιοι!

Κατὰ τὴν ὁμολογίαν Λέοντος τοῦ Διακόνου καὶ τοῦ ἀνωνύμου συντάκτου τῆς παραδρομῆς, εἰς ταύτην ὀφείλονται αἱ ἐν Ἀσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ περιφανεῖς νίκαι τοῦ στρατηγοῦ Λέοντος Φωκᾶ, υἱοῦ τοῦ Βάρδα καὶ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου. Ἡ κατὰ τῶν Βουλγάρων νυκτερινὴ ἐπίθεσις τοῦ ἀναπολεῖ τὸν πρὸς τοὺς Σκοδριάνους ἡρωϊκὸν νυκτοπόλεμον τοῦ Μάρκου Μπότσαρη. Τὸ προτελευταῖον κεφάλαιον τῆς Παραδρομῆς ἀφιερῶται ὁλόκληρον εἰς διδασκαλίαν τοῦ νυκτοπολέμου· ἀλλ' ὁ ἐν τῇ ἀρματωλικῇ γλώσῃ διατηρήσας τὸ ὄνομά του, νυκτοπόλεμος, φαίνεται παλαιότατος, ἀφοῦ εἰς τοῦτον ὀφείλει ὁ Αἰτωλὸς Διομήδης τὴν ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ὕμνουμένην ἀριστείαν.

Βὰν ῥ' ἴμεν ὥστε λέοντε δύο διὰ νύκτα μέλαιναν,
ἄμ φόνον, ἂν νέκυας, διὰ τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἶμα.

Κατωτέρω θὰ ἴδωμεν ὅτι λεπτομερέστερον τῆς Παραδρομῆς περιγράφει τὸν νυκτοπόλεμον τακτικῇ, συγγραφείσα ἐπτὰ ὄλας ἑκατονταετηρίδας πρὸ ταύτης.

Διὰ τῆς ἀκριτικῆς ἐνέδρας νικᾷ ὁ προρρηθεὶς Φωκᾶς τοὺς Ἀραβὰς ἐν τῇ κλεισούρᾳ τοῦ Κυλίνδρου, παραδόξως δὲ μετὰ εἴς ὄλας ἑκατονταετηρίδας βλέπομεν ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Παδούης (1509) ἐφαρμοζόμενον ὑπὸ τοῦ Στρατιώτου Μεγαδόουκα τὸ αὐτὸ στρατήγημα, δι' οὗ ὁ ἐμίρης τοῦ Χαλεπίου ἐσώθη ἐκ τῆς ἐνέδρας, τὴν ἀπασχόλησιν δηλονότι τῶν ἐνέδρων εἰς περισυναγωγὴν τοῦ διασπειρομένου χρυσοῦ.

Ἄλλ' ἂν διὰ τοῦ κλεφτοπολέμου ἀνεδείχθησαν οἱ Φωκάδες, μετὰ τὸν Νικηφόρον ἡ Παραδρομὴ μένει εἰς μόνα τὰ ἀκριτικὰ θέματα, οὔτε ἡδύνατο ν' ἀναγνωρισθῇ ὡς ἐπίσημος τακτικὴ κράτους, τὸ ὁποῖον μέχρι τῆς πτώσεώς του εἶχε τὴν ματαιότητα ν' ἀποκαλῆ προγόνους καὶ διδασκάλους τοὺς Ἀδριανούς καὶ τοὺς Τραϊανούς. Ἐν ἔτει 838 ὁ μέχρι κουράς Ῥωμαῖζων αὐτοκράτωρ Θεόφιλος προτιμᾷ ν' ἀπολέσῃ τὴν ἐν Ἀνζῆ κρίσιμον πρὸς τοὺς Ἀραβὰς μάχην, ἣ νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν ὑπὸ τοῦ στρατάρχου Μιχαῆλ καὶ τοῦ Θεοφύδου συνιστώμενον νυκτοπόλεμον. Οἱ Ῥωμηνοὶ ἐπιγραμματικοὶ ἐφαυλίζοντες τὴν ἑλληνικὴν τακτικὴν ὡς ἀπολέσασαν τὴν μητέρα

Τροίαν, ¹⁾ ἀποκαλοῦσιν αὐτὴν ἐνέδραν καὶ δόλον!

ἦν δόλος Ἀτρεΐδαις ἐσθλότερος πολέμου.

Ἐν τούτοις ὁ Ἡράκλειος δὲν ἐδίστασε νὰ ἐφαρμόσῃ κατὰ τῶν πολυαριθμῶν Περσῶν τὴν ἐνέδραν τῶν κλεισούρων, καὶ τὸν νυκτοπόλεμον. Εἶνε ἀληθές ὅτι ὁ μοναχὸς Θεοφάνης ἀποκαλεῖ τὴν τακτικὴν ταύτην «ἐν νυκτὶ κλέψαι τὸν πόλεμον», διὰ τοῦ κλεφτοπολέμου ὁμῶς τούτου ὁ μέγας στρατηγὸς καὶ χριστιανὸς ἔσωσε τὸ ὑπὸ τῶν Ἀθάρων καὶ Περσῶν ἀπειλούμενον χριστιανικὸν κράτος.

Δημηγορῶν ὁ Φωκᾶς ἐν ταῖς κλεισούραις τοῦ Ἀμανοῦ προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τοὺς στρατιώτας περὶ τοῦ ὠφελίμου τῆς παραδρομῆς, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἀνωνύμος συντάκτης μετὰ πολλῆς συστολῆς τολμᾷ νὰ συστήσῃ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς τακτικῆς ταύτης, οὐχὶ ὡς ὑπερέτερας τῶν Ῥωμαϊκῶν, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς λυσιτελοῦς «οὐδ' ὅτι ταύτην ἐξαίρομεν τῶν λοιπῶν στρατηγημάτων, καὶ ἐπιτηδεύματων τῆς τακτικῆς».

Ἡ πρὸς τὰς ἑλληνικὰς τακτικὰς ἀπέχθεια τῶν Βυζαντινῶν εἶνε τοσοῦτον παράδοξος, ὅσον αὐτοὶ οἱ ἀληθεῖς Ῥωμαῖοι ὁμολογοῦσιν ὅτι πᾶσαν τὴν τακτικὴν ἐπιστήμην ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων παρέλαθον. Πλὴν τοῦ Φροντίνου καὶ ἄλλων παλαιῶν τακτικῶν, αὐτὸς ὁ Βεγέτιος μετ' ἐνθουσιασμοῦ λαλεῖ περὶ τῆς στρατηγικῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων, δι' ἧς κατώρθωσαν οἱ ὀλίγοι νὰ νικήσωσι τοὺς πολλοὺς, μὴδ' αὐτῶν τῶν Ῥωμαίων ἐξαιρουμένων, «non virtute sed arte». Ἡ τοιαύτη παράλογος τακτικὴ τῶν Βυζαντινῶν ὁμολογεῖται ὡς μία τῶν κυριωτέρων ἀφορμῶν τῆς ἐπικρατήσεως τῶν βαρβάρων καὶ τῆς διαλύσεως τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας. Ὁ διάσημος ὑπασπιστὴς Φριδερίκου τοῦ Μεγάλου, γάλλος Guis- chard, ὁ δίτομον συγγραφέας πραγματείας περὶ τῶν στρατηγικῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, μετὰ πολλῆς περιφρονήσεως λαλεῖ περὶ αὐτῆς τῆς μνημονευθείσης τακτικῆς τοῦ Οὐρβικίου, δι' ἣν οἱ ἐπιγραμματικοὶ ἀνακηρύττουσι τὸν Ἀναστάσιον ὑπέτερον τοῦ Τραϊανοῦ. Ἐνῶ τὸ ἀπειράριθμον τῶν βαρβάρων ἵπικόν προήλαυεν ἀκράτητον, οἱ πεζοὶ τοῦ Βυζαντίου φορτωμένοι μὲ καταπέλτας καὶ ἐλεπόλεις καὶ ἄλλα ἄχρηστα

1) Τῆς φύρας τῆς Τρωϊκῆς παραδόσεως δὲν ἀπηλλάγησαν καὶ οἱ τελευταῖοι Βυζαντινοὶ, οἱ διδάξαντες τοὺς Τούρκους, ὅτι εἶνε αὐτοὶ οἱ Τεῦκροι. Πρὸς τοὺς ἄλλοις ὁ σπουδαῖος ἱστορικὸς Κριτόβουλος πλάττει τὸν Μαῶμεθ Β' ἐπισκεπτόμενον τὰ εἰρήπια τῆς Τρωάδος, ὡς ἄλλον Σκιπίωνα, καὶ ἀνακράζοντα «ἐμὲ τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν ταύτης οἰκητόρων ἐν τοσαύταις περιόδοις ἐτῶν ἐνδικητὴν ἐτραμείσατο καὶ Θεός. Ἕλληνες γὰρ ἦσαν καὶ Μακεδόνιοι καὶ Θετταλοὶ καὶ Πελοποννήσιοι οἱ ταύτην πόλιν πορθήσαντες, ὧν οἱ ἀπόγονοι τοσαύταις εἰς ὑστερον περιόδοις ἐνιαυτῶν, ὧν ἐμοὶ τὴν δίκην ἀπέτισαν, διὰ τε τὴν τότε εἰς τοὺς Ἀσianoὺς ἡμᾶς καὶ πολλάκις ὑστερον ὕβριν αὐτῶν».

μάγγανα ὠπισθοχώρου, καὶ μὴ ἐννοοῦντες ὅτι μόνη ἡ κλεισοῦρα ἦτο τὸ ἀληθές χαλκοῦν τείχος κατὰ τοῦ βαρβαρικοῦ χειμάρρου, ἐφαντάζοντο ὅτι ῥίπτοντες τοὺς ὑπὸ τοῦ Οὐρβικίου ἀνανεωθέντας κανόνας, (chevaux de frise), θ' ἀνέκοπτον τὴν ὁρμὴν του ¹).

Ἄλλ' ἐνῶ ἡ αὐλικὴ στρατοκρατία οὕτω ἐπεφρόνει τὴν παραδρομὴν, δι' αὐτῆς ἐδοξάζοντο τὰ βυζαντινὰ ὄπλα ἐν Ἀσίᾳ, καὶ ἄσημοι κλεισοῦραι μετεσχηματίζοντο εἰς μεγάλα ἀκριτικὰ θέματα, πρὸ τῶν ὁποίων συνετριβῆ ὁ μουσουλμανικὸς ἠρωϊσμός· ἤθελον δὲ συντριβῆ καὶ αὐτοὶ οἱ ἄσημοι Ὀσμανίδαι, ἂν τὸ προμνημονευθὲν λάθος τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου δὲν μετέβαλλε τοὺς πιστοὺς φύλακας τῶν ἄκρων εἰς ἐπικινδύνους ἐξωμότης ²).

(Ἔπεται συνέχεια)

Κ. ΣΑΘΑΣ

Ο ΜΑΡΚΗΣΙΟΣ ΒΙΛΛΕΜΕΡ

(Μυθιστορία Γεωργίας Σάνδ.—Μετάφρασις Α. Β.

Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον φύλλον.

Η'

Καθ' ἣν ἡμέραν ὁ μαρκήσιος ἔγραφεν εἰς τὸν ἀδελφόν του, ἡ Καρολίνα ἔγραφεν εἰς τὴν ἀδελφήν της καὶ τῇ περιέγραφε κατ' ἴδιον αὐτῇ τρόπον τὸν τόπον ἐν ᾧ εὕρισκετο.

Σεβάλ, πλησίον τοῦ Σαμπὸν
(ἐν Κρέζη), Ἀ' Μαΐου 1845.

Ἦλθαμεν, τέλος πάντων, ἀδελφή μου καὶ ἦλθαμεν εἰς ἐπίγειον παράδεισον. Ὁ πύργος εἶνε παλαιὸς καὶ μικρὸς, ἀλλ' ἀρκετὰ ἀνέτως διεσκευασμένος καὶ γραφικώτατος. Ὁ δενδρῶν εἶνε ἀρκετὰ ἐκτεταμένος, ὅχι ἐπιμελημένος πολὺ, οὐδὲ κατ' ἀγγλικὸν ῥυθμόν, — χάριτι θεῆς — πλήρης

¹) Παράβ. Guischard, mémoires militaires sur les Grecs et les Romains, τομ. II, σελ. 57—58, καὶ τὰς εἰς τὸν Βεγγέτιον σημειώσεις τοῦ Bongars (ἐν τῇ συλλογῇ Nisard).

²) Συμβουλευσάς ὁ Χαδηνὸς τὴν κατάργησιν τῶν ἀκριτικῶν φρουρῶν ἐξώφει παλαιὰν πρὸς τοὺς ἀφελεῖς τούτους ἠρωας ἀπέχθειαν τοῦ αὐλικῆ στρατιώτου. Ἡ ἀκριτικὴ ἐποποιία ἀναφέρει ὅτι ὁ Ρωμανὸς Δ', ἀκούσας τὰς κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ἀνδραγαθίας τοῦ Διγενῆ, τῷ ἔγραψεν ὅτι ἐπεθύμει νὰ τὸν γνωρίσῃ καὶ προσωπικῶς, ἀλλ' αὐτὸς ἀπεποιήθη νὰ παρουσιασθῆ ὡς ἀποφύγη τὰ σκώμματα τοῦ βασιλικῆ στρατοπέδου.

μῆπως ἀπάρξωνται τινὲς ἐκ τούτου τοῦ μὲ ψέγειν.

Φυσικῶς οἱ ἀβροδίταιοι τῆς αὐλῆς στρατιώται ἐμίσουν τοὺς ἀέστους τούτους συναδέλφους, ὧν τὰ κλέη ἦδεν οὐ μόνον ὁ λαὸς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς, ὡς πληροφοροῦμεθα ἐκ τῶν δημοτικῶν ποιημάτων Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου. Ὁ Ζώσιμος καὶ ὁ Προκόπιος μνημονεύουσι τὴν πρὸς τοὺς ἀκρίτας ἢ λιμιτανέους ἐπιβουλὴν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Ἰουστινιανού.

ὠραίων γηραιῶν δένδρων φορτωμένων μὲ κισσόν, καὶ αὐτοφυῶν θάμνων. Ἡ χώρα εἶνε μαγευτικὴ. Εὕρισκόμεθα εἰς τὴν Ὠβέρην, — ἀνεξαρτήτως τῆς νέας ὀροθετήσεως — ἐγγὺς τῶν παλαιῶν ὀρίων τῆς Μάρχης, εἰς μίαν λεύγης ἀπόστασιν ἀπὸ μικρὰν τινα πόλιν, ὀνομαζομένην Σαμπόν, τὴν ὁποίαν ἐπεράσαμεν διὰ νὰ φθάσωμεν ἐδῶ εἰς τὸν πύργον. Ἡ μικρὰ αὕτη πόλις κεῖται εἰς ὠραίαν τοποθεσίαν, φθάνει δὲ τις εἰς αὐτήν, δι' ὀρεινοῦ κατηφόρου ἢ μᾶλλον διὰ τῆς βωγμῆς βαθείας χαράδρας, διότι ὄρος κυρίως εἰπεῖν δὲν ὑπάρχει. Καταλείπει τις ὀροπέδια μεγάλα, ὑγρὰς καὶ ἀφόρου γῆς, καλυπτομένης ὑπὸ δένδρων ῥικνῶν καὶ μεγάλων θάμνων, καὶ καταβαίνει εἰς φάραγγα ἐλικοειδῆ καὶ μακρὰν, ἣτις πολλοῦ εὐρύνεται εἰς κοιλάδα. Διὰ τοῦ μυχοῦ τῆς φάραγγος αὐτῆς, ἣτις μετ' ὀλίγον διακλαδοῦται, ῥέουσι ποταμοὶ κρυστάλλινοι, ὅχι πλωτοὶ, χείμαρροι μᾶλλον ἢ ποταμοὶ· δὲν ἀπειλοῦσιν, ἐνοεῖται, κανένα καὶ παρέρχονται ταχεῖς, παφλάζοντες ὀλίγον. Τὸ κατ' ἐμέ, ἣτις δὲν γνωρίζω τὰς μεγάλας μας πεδιάδας, οὔτε τοὺς μεγάλους μας ποταμούς, βλέπω φυσικῶ τῷ λόγῳ πάντα τὰ περίξ μου ὑψηλὰ καὶ φοβερά· ἀλλ' ἡ μαρκησία, ἣτις εἶδε τὰς Ἀλπεῖς καὶ τὰ Πυρρηναία, μὲ περιπάζει, καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι ὅλ' αὐτὰ εἶνε μικρὰ ὡς ἐπιτραπέζια κοσμήματα. Διὰ τοῦτο ἀποφεύγω μὲν πρὸς σὲ πᾶσαν ἐνθουσιώδη περιγραφὴν, διὰ νὰ μὴ παραπλανήσω τὴν κρίσιν σου· ἀλλ' ὅ,τι καὶ ἂν κάμῃ ἡ μαρκησία, ἡ ὁποία δὲν ἀγαπᾷ τὴν φύσιν, δὲν θὰ μ' ἐμποδίτῃ νὰ μαγεύωμαι ἐξ ὧν βλέπω.

Ὁ τόπος ἐδῶ εἶνε τόπος χόρτων καὶ φύλλων, ἄλλος χλερὸν ἀδιάκοπον. Ὁ διὰ τῆς χαράδρας καταρρέων ποταμὸς ὀνομάζεται Βουεζ, εἶτα δέ, ἀναμιγνύομενος παρὰ τὸ Σαμπόν μὲ τὸν Τάρδ γίνεται ὁ Σάρ, καὶ περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης κοιλάδος καλεῖται Σέρ, ὃν ὅλος ὁ κόσμος γνωρίζει. Ἐγὼ προτιμῶ τὸ ὄνομα Σάρ ⁽¹⁾, διότι ἀληθῶς τὸ ποτάμιον αὐτὸ κυλῖει τὰ βεῖθρά του ὡς ἄμαξα τρέχουσα ἐπὶ ἡρέμου κλιτύος, ὅπου οὐδὲν ἀπαντᾷ πρόσκομμα προκαλοῦν ἄλλατα καὶ σκιρτήματα. Ἡ ὁδὸς ἐπίσης εἶνε ὀμαλὴ καὶ ἀμμόστρωτος ὡς κήπου δεινροστοιχία, φρασσομένη ἐκατέρωθεν διὰ μεγαλοπρεπῶν φηγῶν, δι' ὧν φαίνονται μακρὰν ἀνελιχοσόμενοι φυσικοὶ λειμῶνες, ἀνθόσπαρτοι τάπητες τὴν ὥραν αὐτὴν τοῦ ἔτους. Τὶ ὠραία λειβάδια, ἀγαπητῆ μου Καμίλλη. Πόσον ὀλίγον ὁμοιάζουν μὲ τὰ τεχνητὰ μας λειβάδια, ὅπου βλέπει τις πάντοτε τὸ αὐτὸ φυτὸν ἐπὶ γῆς παρεσκευασμένης καὶ διηρημένης εἰς κανονικὰς προσίας. Ἐδῶ αἰσθάνεται τις ὅτι βαδίζει ἐπὶ διπλοῦ καὶ τριπλοῦ φυτικῶ εἰσόδου, ἐν μέσῳ βρύων, βύρλων, ἰρίδων, ἀπείρων εἰδῶν ἀγρώστιδος, ὧν τὸ ἐν εἶνε ὠραιότερον τοῦ ἄλλου, ἀετίτι-

(1) Ghar (ἔρμα). Σ. Μ.